

MUHASEBE MESLEĞİ, ETİK VE ENRON OLAYI

Prof.Dr. Sabri BEKTÖRE

Anadolu Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İşletme Bölümü

ABSTRACT

Accounting profession has an old history among the others. So the accounting is one of the most important professions in the world and is respected all over the countries. But the importance of the accounting profession is understood very late in our country and so it is being esteemed recently.

First of all, the state, companies and the real people benefit from the services that accounting provides. From this perspective, the respectability of the accounting profession becomes more evident. If the accountants consider the ethical codes in the application of accounting, respectability of the profession will improve.

ÖZET

Muhasebe mesleği; diğer meslekler içinde hayli eski bir tarihe sahiptir. Bu nedenle de, Dünya'da çok önem verilen ve çok saygınlığı olan mesleklerden biridir. Ancak, Ülkemizde muhasebenin önemi geç anlaşılmış ve bu nedenle de saygınlığına da yeni kavuşmakta olan bir meslek durumundadır.

Muhasebe mesleğinin sağladığı hizmetlerden başta Devlet olmak üzere, işletmeler ve gerçek kişiler büyük yararlar sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, mesleğin saygınlığı daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, saygınlığı artıracak önemli bir husus da; muhasebecilerin, muhasebe uygulamalarında, muhasebenin etiksel boyutlarını mutlaka göz önünde bulundurmalarıdır.

GİRİŞ

Muhasebe ve muhasebe mesleğinin tarihçesi hayli eskidir. Bugünkü anlamda muhasebeye ise; 1360'lı yıllarda İran'da rastlanmıştır¹. Bu devirde muhasebe mesleğini icra edenler, meslekte çok iyi yetişmiş ,tecrübeli ve seçkin kişilerdir. Bu nedenle de bu ülkede muhasebecilik saygınlığı kabul edilmiş bir meslek olmuştur². Osmanlı Devleti'nde ise; muhasebe meslek mensuplarının, Osmanlı bürokrasisi içinde bir başka ayrıcalığı da vardır. Bu da meslek mensuplarının sadece muhasebe kayıt düzeninde değil,devletin mali konulardaki kararlarında da etkin bir görev üstlenmeleridir. Osmanlının Bakanlar Kurulu'nda (Divan) her zaman bir muhasebe mesleği mensubu bulunmuştur. Birçok Sadrazam'ın, yani Başbakan'ın, muhasebe mesleğinden yetişmiş olduğunu belirtmek de uygun olacaktır³.

Günümüzde, ekonomik açıdan gelişmiş bütün ülkelerde muhasebe mesleği, bu saygınlığını korumakta ve devam ettirmektedir. Türkiye'mizde ise; muhasebe mesleği,yasal dayanağına kavuşuncaya kadar, maalesef bilil-bilmez herkesin yapmaya ve kazanç sağlamaya çalıştığı bir meslek durumuna gelmişti. Zira, ne Devlet ne de herhangi bir kurum veya kuruluş mesleğe sahip çıkmamıştı. Bu nedenle de, meslek yasal dayanağına⁴ kavuştuktan sonra gerçek saygınlığını kazanmaya başlamıştır. Bu saygınlık,her geçen gün biraz daha artarak derinlik kazanmaktadır.Bunda şüphesiz başta Devletin büyük etkisi ve katkısı olmuştur. Zira, muhasebe mesleğinin sağladığı hizmetlerden Devletin de büyük yarar sağladığı mutlakdır. Bu durum, Devlet indinde mesleğe olan saygınlığı artırmıştır. Buna ilave olarak işletmelerin ve gerçek kişilerin finansal faaliyetleriyle ilgili olarak, Devletle olan ilişkilerinde, muhasebe mesleğinin önemli rolü ve yararı herkesçe bilinmektedir. Bunun da, bu kişi ve işletmelerce büyük önem taşınması, mesleğe olan saygınlığı artırmada gerçekten büyük etken olmuştur.

Muhasebe mesleğinde saygınlığı artıracak önemli bir husus da; muhasebecilerin, muhasebe uygulamalarında muhasebenin etiksel boyutlarını mutlaka gözönünde bulundurmalarıdır.

- 1 İsmail OTAR, **Risale-i Fellekiyye "Kitab-us Siyaket" Hakkında**, Formül Matbaası, İstanbul, 1990, s.1. Muhasebe tarihi konusunda geniş bilgi için bkz: Oktay GÜVEMLİ, **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi**,.Avciol Basım Yayın,İstanbul, C.1, 1995; C.2, 1998; C.3, 2000.
- 2 OTAR,s. 2; "Esasen o devirlerde muhasebeye gereken büyük ehemmiyetin gözden uzak tutulmaması sebebi ile dir ki büyük idareciler, muhasebe öğretilerek yetiştirilenler arasından seçilirdi."
- 3 Oktay GÜVEMLİ, Ümit GÜCENME, **The Government Accounting Profession During The Ottoman Empire Hazine-i Amire (1470-1839)**, Avciol Basım Yayın, İstanbul, 2002, s.39.
- 4 Muhasebe mesleği, 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik,Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile yasal dayanağına kavuşmuştur.

Etik⁵, insanlar arasındaki ilişkilerin ahlak açısından iyi ya da kötü, doğru veya yanlış kavramlarının temelini araştıran bir felsefi anlayıştır. Etiği, ahlak kavramını da içine alan felsefi bir disiplin olarak tanımlamak mümkündür. Bu nedenle etiği ahlak felsefesi olarak tanımlamak uygun olacaktır⁶.

Etik nasıl davranılması gerektiğini gösteren sağduyuyla ilgili görev ve sorumluluk ifade eder. Doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği ve doğruyu uygulama eğilimiyle ilgilenir⁷. Etik davranış doğru ile yanlış ayırarak, doğruyu seçme ve ahlaklı davranma yoludur. Ahlaklı davranış da bireylerin toplum tarafından iyi, güzel, doğru kabul ettikleri birtakım kurallarına uygun davranmaktır. Bazı kişilerin toplumun bu kurallarını algılamaları farklı olmaktadır. Toplumun huzurunu sağlamada en önemli etken hukuki kurallara uymaktır. Mesleki davranışı etkileyen unsurların yasalardan daha geniş kapsamlı olduğunu kabul etmek gerekir⁸.

Bir işletmenin etiksel açıdan imajı, finansal başarısı ve hatta işletmenin sürekliliği bakımından çok açık bir etkiye sahiptir. Ülkemizde ve dünyada isim yapmış işletmeler, etiğe aykırı davranışlarından ötürü yaşamlarına son vermek durumunda kalmışlardır⁹. İşte Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük şirketlerinden biri olan "Enron" bu konuda verilebilecek en uygun örnek olacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin yedinci büyük şirketi olan Enron, 1980 yılında Houston'da kurulmuş ve esas faaliyet konusu da doğalgaz nakli olmuştur. Daha sonra, esas faaliyet konusu dışında enerji ticareti gibi tanımadığı birçok alanlara girerek yaklaşık 65-70 milyon dolarlık varlığa sahip bir şirket olmuştur. Ancak Aralık 2001'de bu dev kuruluş iflas etmiş¹⁰ ve bu büyük iflastan binlerce insan ve kuruluş ağır kayıplara uğrayarak etkilenmiştir¹¹.

- 5 Naciye SÖZBİLİR, Türkiye'de Muhasebe Uygulamalarında Etiksel Boyutlar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Matbaası, Afyon, 2000, s.19. Etik kelimesi, Yunanca "Ethikos" ya da "Ethos"tan gelmektedir. Ayrıca bkz: Çiğdem KIREL, **Örgütlerde Etik Davranışlar Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2000, s. 2 vd.
- 6 Erhan KOTAR, "Muhasebe Denetimi Mesleğinde Ahlakın Yeri ve Önemi," **III. T. Muhasebe Denetim Sempozyumu, Muhasebe Mesleğinde Yetkiler, Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı**, İSMMO Ya. No: 20, Kemal Bay Oteli, Alanya, 30 Nisan-4 Mayıs 1997, s.65. Ayrıca bkz: Özgür Özmen UYSAL, "Muhasebe Eğitiminde Etik : Araçsal Etik mi?," **Muhasebe ve Denetime Bakış**, Ekim,2002, S.7, s.32.
- 7 Steven M.MINTZ, **Cases in Accounting Ethics and Professionalism**, San Francisco State University, 1989, s.2.
- 8 Ersin GÜREDİN, "Denetçinin Meslek Ahlakı, Standartlar ve Uygulamalardan Örnekler," **III. T. Muhasebe Denetim Sempozyumu, Muhasebe Mesleğinde Yetkiler, Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı**, İSMMO Ya. No: 20, Kemal Bay Oteli, Alanya, 30 Nisan-4 Mayıs 1997, s.116.
- 9 SÖZBİLİR, s.31.
- 10 Benzeri bir iflas olarak da, 1720 tarihinde İngiltere'de "South Sea Company" nın iflası gösterilmektedir.
- 11 Cengiz TORAMAN, "Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler," **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Temmuz 2002, S.15, s.84 vd.

Enron küçük bir işletme değildi, ancak yaptığı işteki değişiklik şirketin boyutu ve büyümesi konusunda yanlış sonuçlara varılmasını sağlayacak ciro rakamlarını ortaya çıkardı. Ortaya çıkan yüksek büyüme hızı firmanın dinamik görüntüsünü güçlendirdi. Ayrıca bu büyük ciro rakamları, işletmeyi Amerika'da yayınlanan Fortune 500 büyük işletme listesinde yedinci sıraya getirdi. Bunun neticesinde tüm raporlarda Enron, Amerika'nın yedinci büyük işletmesi olarak geçmiştir. Ancak, kârlılık veya sermaye kullanımı gibi diğer kriterler göz önünde bulundurulunca, Enron'un aslında o kadar büyük olmadığı anlaşılmaktadır¹².

Sonuç olarak Enron'un iflasını hazırlayan nedenleri şöyle sıralayabiliriz¹³:

- Enron'u denetlemeyi üstlenen "Arthur Andersen" firmasının aynı zamanda Enron'un danışması olması,
- Enron'un bir kısım büyük borçlarının bilanço dışında bırakılarak gizlenmesi,
- Enron'un durumunu inceleyen analistlerin büyük çoğunluğunun Enron'un girişimleri hakkında hep olumlu raporlar hazırlaması,
- Enron'un asıl faaliyet konusu dışındaki bütün yatırımlara girişmesi ve bu yatırımlardan devamlı zarar görmesi ,
- Enron'un özel amaçlı girişimler sonucu bilanço dışında kalan ortaklıkları¹⁴,
- Enron'un kendisini olduğundan daha kârlı göstermesi ve bununla ilgili olarak bazı denetim şirketlerinden yardım alması,
- Enron'un son seçimlerde partilerin adaylarına en çok bağış yapan elli şirketten biri olması,
- Enron'un on iki yıl içinde çok sayıda senatör ve temsilciler meclisi üyesine para yardımları yapması.

Yukarıda sıralanan bu ve buna benzer nedenler, Enron gibi dünyanın en büyük işletmelerinden birinin çökmesine sebep olmuştur. Bu çöküş; dünya çapında finansal raporlamanın güvenilirliğinin garanti altına alınması, kamu yararının korunması çabalarında muhasebecilerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi konularında, muhasebecilik organizasyonlarının hepsinin üzerine çeşitli sorumluluklar yüklemiştir¹⁵.

¹² Brian SINGLETON-GREEN, "Enron: Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı," (Çev: Yrd.Doç.Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim 2002, S.16, s.55.

¹³ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz:TORAMAN, s.85 vd.

¹⁴ Brian SINGLETON-GREEN, "Enron'un Sonuçları," (Çev:Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Temmuz 2000, S.15, s.92. Ayrıca bkz: GREEN, "Enron: Dolandırıcılık", s.56: "Özel amaçlı ortaklıklar (ÖAO), bilanço dışı ortaklıklardır...."

¹⁵ Aki FUJINUMA (Uluslararası Muhasebe Birliği Başkanı), "Enron ve Küresel Muhasebecilik Mesleğinin Kamu Çıkarı Sorumluluğu Üzerine Değerlendirme," (Çev:Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Nisan 2002,s.14.s.117 vd.

Enron'un hem danışmanı hem de denetçisi olan Arthur Andersen Şirketi'ne gelince: Bu şirket şu anda can çekilmektedir. "Enron skandalına karışan muhasebe danışmanlık şirketi Arthur Andersen, 89 yıl aradan sonra, kamu şirketlerinin denetim işini bırakmıştır. Merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nin Chicago şehrinde bulunan bu danışmanlık ve denetim şirketinden yapılan açıklamada, bin iki yüzden fazla kamu şirketinin denetim işinin bırakıldığı kaydedilmiştir. Şirketin insan kaynakları yetkililerinden Gary Brentlinger, müşteri dosyalarının depolara kaldırıldığını belirterek, "Personel özel eşyalarını almaya başladı. ...Kirtasiye malzemelerini hayır kurumlarına bağışladı. Şirket kansere kapıldı ve yavaş yavaş ölüşünü izliyoruz " diye açıklamalarda bulundu¹⁶.

"Enron olayında sorumluluk sadece bir kapının ardında yatmamaktadır. Şirket ve onun yönetimi, denetçiler, bankalar, analistler, düzenleyiciler ve standart yapıcılar bu sorumlulukla mücadele edecekler veya bu isteği taşıyacaklardır. Çok önemli konular açığa kavuşturulacaktır. Bu konular, açık, net ve anlaşılır uluslararası kullanıma uygun, prensiplere dayanan muhasebe ve denetim standartlarıdır. Bunlar detaylı olmayıp bir finansal araçtan diğerine akışta olası tehlikeleri gösterebilen standartlardır. Bir diğer konu da, yönetim ve hazırlayıcılar arasındaki güçler ayrımı ve yönetimden denetçilere doğru ve güvenilir bilgi akışıdır¹⁷.

Muhasebe, işletme sistemi içinde kendine özgü, geleneksel düzenlemesi ile yılların birikiminden oluşmuş ahlak kuralları olan bir meslektir. Diğer bütün meslekler gibi, muhasebeciler de şirket iflaslarının, işletme yolsuzluklarının, başarısız düzenlemelerin ve çevresel felaketlerin baş gösterdiği, değişen bir dünyada faaliyet göstermektedirler. Muhasebecilerin karar verme sürecine dahil olan bireyleri karşı karşıya getiren ahlaki kuralları benimsemeye ve dikkate almaya yönelik baskılardan haberdar olmaya ve yönetim kararlarından, potansiyel mesleki uygulamalardan memnuniyet duymaya ihtiyaçları vardır¹⁸.

Mesleğin yeni yüzyılın başındaki en önemli sorunları; küreselleşme olgusu karşısında uluslararası muhasebe standartlarına ve uluslararası denetleme standartlarına uyum sağlanması ve örgütsel yapısının yeniden gözden geçirilmesidir¹⁹.

Uluslararası Muhasebe Standartları'nın evrensel kabulü büyük ve zor bir görevdir. Uluslararası Muhasebe Standartları'nın benimsenmesinin küresel ekonomide yatırımcılara sunulan finansal raporlamanın kalitesini, kullanışlı-

¹⁶ Bkz:, "Andersen Artık Kamu Şirketi Denetleyemeyecek", **Sabah Gazetesi**, 03 Eylül 2002, Salı, s.8.

¹⁷ FUJİNUMA, s.119.

¹⁸ David M.HUND, "Ahlak Kuralları ve Muhasebe Eğitimine Etkileri," (Çev: Yrd. Doç. Dr.Yakup SELVİ), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim 2000, S.8, s.61.

¹⁹ Oktay GÜVEMLİ, "3568 Sayılı Yasa Değişikliğinden Önce Muhasebe Mesleği Şurası Toplanmalıdır," **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Nisan 2002, S.14, s.48.

ğini arttıracığına yönelik inancım kuvvetlidir. Uluslararası Muhasebe Standartları'na ek olarak küresel denetim standartlarına, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu'nun etik kurallarının evrensel kabulüne ve dünya çapında kuramsal yönetime yönelik bir prensip çerçevesinin geliştirilmesine ve benimsenmesine ihtiyacımız vardır²⁰.

Muhasebe eğitiminde etik ve ahlak konularına yer verilmesi sürecinde, etiğin, belirli ekonomik sonuçların gerçekleşmesini sağlayan bir katalizör olarak hizmet etmek üzere işlevselleştirilmesinden kaçınılmalıdır. Amaç, etiğin ve ahlaki düzenlemelerin, muhasebecilerin eylemlerini aydınlatan, onların kendi kendileriyle olan ahlaki diyaloglarını, tercih, karar ve uygulama alanlarına taşımalarını sağlayan, ölçütü yine kendisi olan, bir değer olarak algılanmasıdır. Muhasebe öğrencileri, ahlaki ilke ve kuralları öğrenmeli, fakat mesleki yaşamlarında karşılaşacakları özgün durumlarda, kişisel ahlaki alanlarıyla girdikleri söyleşide hem kendilerini yargılayabilmeli hem de mevcut kurallar dizgesini sorgulayabilmelidirler. İş etiğinden, muhasebe etiğinden söz ederken, en temel sayılan ilkeler ve yaygın olarak kabul görmüş uygulamagelişler söz konusu olduğunda bile, sorular sormaktan geri kalmamayı göze almak gerekmektedir²¹.

Etik davranışı kontrol, örgütsel standartların oluşturulması ile teşvik edilebilir. Bu standartlar etik kuralların bir düzenlenmesi şeklinde karşımıza çıkar. Farklı kültür ve geçmişe sahip olan bireylerin farklı ahlak felsefeleri olabilir. Aynı politika ve standartlar uygulanmadığı sürece, çalışanlar şirkette hangi davranışın kabul gördüğünü saptamakta zorluk çekerler. Etik kodlar her etik ikilemini çözemez ama çalışanlara yol gösteren kurallar koyar²².

Sonuç olarak etik davranışların oluşturulması ve geliştirilmesi için birtakım öneriler getirilebilir. Bunlar kısaca aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

- Etik değerlerin geçerli olduğu bir çalışma ortamı yaratmak,
- Örgütlerde etik davranışlar konusunu zaman zaman ele alıp tartışmak, belirlemek,
- Örgütlerde etik dışı davranışları saptayıp çözüm yolları aramak, sorunların gözardı edilmesini önlemek,
- Örgütte insan faktörünü ve insanların etik davranışlarını algılama düzeylerinin farklı olduğunu dikkate almak,
- Örgütlerde etik davranışlar yaratabilecek baskıları ortadan kaldırmak,
- Etik davranışlara bağlı kalmaya karar vermek ve uygulamak,
- Etik davranışlara bağlı kalarak davranış ve düşüncelerle diğer çalışanlara örnek olmak,
- Yöneticilerin, etik davranışları örgüte kazandırma ve yerleştirmede sorumluluk almalarını sağlamak,

20 Brian SINGLETON-GREEN, "Enron'a Karşılık Vermek," (Çev: Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim 2002, S.16, s.59.

21 UYSAL, s.40.

22 KIREL, s.89 vd.

- Çalışan personeli etik davranışlar konusunda eğitmek,
- Çalışanların birbirleriyle olan iletişimini arttırmak²³.

Bir ülkenin ekonomik gelişmesi, o ülkedeki işletmelerin sağlam ve kusursuz bir finansal yapıya sahip olmalarıyla sağlanabilir. Böyle bir finansal yapı da; yüksek profesyonel standartlar tarafından desteklenen bağımsız bir muhasebe mesleğine, etkili bir düzenleyici çatıya ve güçlü bir işletme yönetimine dayanır. Bunun için de, öncelikle, prensiplere dayanan muhasebe ve denetim standartlarının uluslararası kullanıma uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu standartların açık, net ve anlaşılır olması da asla unutulmamalıdır²⁴.

Meslekle ilgili yasal düzenlemeler mutlaka gözden geçirilmeli ve gelişmelere göre, gereken düzenlemelerin yapılmasından kaçınılmamalıdır.

Mesleğin en iyi şekilde örgütlenmesi için örgütsel yapı mutlaka yeniden gözden geçirilmelidir. Örgüt organları mutlaka çalışır hale getirilmelidir. Meslek mensupları, özellikle meslek etiği açısından devamlı kontrol altında tutulmalıdır. Etik davranışı kontrol, örgütsel standartların oluşturulması ile teşvik edilebilir²⁵.

Atılacak adımların başarılı olması ve sonuçta amaca ulaşması için, muhasebecilerin, hükümetlerin, yasama organlarının ve diğer çevrenin işbirliği içinde çalışması gerekmektedir²⁶.

23 KIREL,s.136.

24 FUJİNUMA,s.118.

25 KIREL,s.89.

26 FUJİNUMA,s.118.

Kaynakça

- FUJINUMA, Aki. (Uluslararası Muhasebe Birliği Başkanı), "Enron ve Küresel Muhasebecilik Mesleğinin Kamu Çıkarı Sorumluluğu Üzerine Değerlendirme," (Çev. Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.14.s.117 vd., Nisan 2002.
- GÜREDİN, Ersin. "Denetçinin Meslek Ahlakı,Standartlar ve Uygulamalardan Örnekler," **III.T.Muhasebe Denetim Sempozyumu, Muhasebe Denetim Mesleğinde Yetkiler,Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı**, İSMMO Ya. No: 20, Kemal Bay Otelı, Alanya, 30 Nisan - 04 Mayıs 1997.
- GÜVEMLİ, Oktay. **Türk Devletleri Muhasebe Tarihi**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, C.1:1995, C.2:1998, C.3, 2000.
- GÜVEMLİ, Oktay ve GÜCENME, Ümit. **The Government Accounting Profession During The Ottoman Empire Hazine-i Amire (1470-1839)**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2002.
- GÜVEMLİ, Oktay. "3568 Sayılı Yasa Değişikliğinden Önce Muhasebe Mesleği Şurası Toplanmalıdır," **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.8,s.61, Nisan 2002.
- HUND, David M., "Ahlak Kuralları ve Muhasebe Eğitimine Etkileri," (Çev.Yrd. Doç. Dr. Yakup SELVİ), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.8,s.61, Ekim 2000.
- KIREL, Çiğdem. **Örgütlerde Etik Davranışlar Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 2000.
- KOTAR, Erhan. "Muhasebe Denetimi Mesleğinde Ahlakın Yeri ve Önemi," **III. T.Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Muhasebe Mesleğinde Yetkiler,Sorumluluklar ve Meslek Ahlakı**, İSMMO Yayınları No: 20, Kemal Bay Otelı, Alanya, 30 Nisan - 4 Mayıs 1997.
- MINTZ, Steven M., **Cases in Accounting Ethics and Professionalism**, San Francisco State University, 1989.
- OTAR, İsmail. **Risale-i Felekiye: Kitab-us Siyaket Hakkında**, Formül Matbaası, İstanbul, 1990.
- SINGLETON-GREEN, Brian. "Enron: Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı, (Çev: Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.16,55, Ekim 2002.
- SINGLETON-GREEN, Brian. "Enron'a Karşılık Vermek," (Çev: Yrd. Doç. Dr. Cengiz TORAMAN), **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.16,s.59, Ekim 2002.
- SÖZBİLİR, Naciye. **Türkiye'de Muhasebe Uygulamalarında Etiksel Boyutlar**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Matbaası, Afyon, 2000.

- TORAMAN, Cengiz. "Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler," **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.15,84 vd., Temmuz 2002.
- UYSAL, Özgür Özmen. "Muhasebe Eğitiminde Etik: Araçsal Etik mi?," **Muhasebe ve Denetime Bakış**, s.7,.s32, Ekim 2002.
- _____, "Andersen Artık Kamu Şirketi Denetleyemeyecek", **Sabah Gazetesi**, Salı, s.8, 03 Eylül 2002.